

Grenzen van toekomstmodellen

De jaren zeventig zijn de periode geworden van een wassende stroom van toekomstmodellen, die werd ingezet met de verschijning van het eerste rapport van de Club van Rome (*Grenzen aan de groei*). Sindsdien hebben we het RIO-rapport leren kennen, het Bariloche-rapport, het rapport van Pestel en Mesarović, en het Interfutures-rapport van de OECD — om enkele van de meest bekende te noemen. De volgende trends lijken zich in deze stroom van toekomstmodellen af te tekenen:

- een toenemende beleidsgerichtheid; het doen van concrete beleidsuggesties wordt steeds minder geschuwd;
- het streven naar een meer integrale benadering: naast technisch-economische factoren worden steeds meer ook sociale en culturele factoren (ontwikkeling in normen en waarden) in ogenschouw genomen;
- het streven naar een verdergaande regionale en nationale verbijzondering; binnen dit kader valt bijvoorbeeld de recente publikatie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: *Beleidsgerichte toekomstverkenning* (1980, deel I), een nationale uitwerking van één van de hoofdvarianten van de bovengenoemde OECD-studie.

De combinatie van deze drie factoren — beleidsgerichtheid, integratie, en regionale en nationale verbijzondering — heeft gemaakt, dat de scenario-analyse steeds meer op de voorgrond is gekomen. In plaats van eenduidige toekomstvoorspellingen op grond van bestaande feitelijke gegevens, wordt bij het „blikken naar de toekomst” in toenemende mate uitgegaan van „sets” van aanvullende hypothesen, die onderling variëren in de gemaakte beleidsvooronderstellingen en/of de (ontwikkeling van) maatschappelijke opvattingen. Daardoor is ongetwijfeld de instrumentele bruikbaarheid van deze modellen niet onaanzienlijk verhoogd. De „policymakers” en de „maatschappij” in brede zin hebben maar te kiezen, en de wetenschappers laten hen de mogelijke consequenties van hun handelen zien. Zij leggen hun visie niet op, maar confronteren de politici en de samenleving wel met de mogelijke uitkomsten van hun keuzes, en met de inconsistenties die in hun opstelling verscholen kunnen zitten.

Waar zal deze ontwikkeling toe leiden? Niet weinigen verwachten, dat door deze ontwikkeling het steeds meer mogelijk zal blijken het overheidsbeleid niet alleen voortdurend wetenschappelijk te begeleiden en te toetsen, maar het ook in toenemende mate een wetenschappelijk doordachte basis mee te geven, het beleid a.h.w. te „wetenschappelijken”. De onzekere toekomst wordt met de zoeklichten van de wetenschappelijke extrapolatie op basis van uitgekende en ver-

fijnde modellen systematisch afgetast. Ook de ondertitel van het OECD-rapport wijst in die richting: „mastering the probable, and managing the unpredictable”. Het aftasten van de toekomst kan en moet dienen om de waarschijnlijke ontwikkelingen onder de knie te krijgen en ook daar te sturen, waar onvoorspelbaarheid dreigt.

Omdat deze gedachtengang steeds meer aanhangers krijgt past het om daarbij een aantal nuchtere opmerkingen te plaatsen over de grenzen van toekomstmodellen, die zich met name doen gelden wanneer zij onder een concreet overheidsbeleid worden geschoven, en de maat en de toon van het beleid gaan bepalen.

1. Toekomstmodellen zijn, hoe men het ook wendt of keert, op kwantitatieve modelmatige leest geschoeid. Kwalitatieve momenten kunnen een rol spelen; ongetwijfeld. Maar zij moeten dan toch hun plaats vinden in de aan de berekeningen voorafgaande „sets” van hypothesen (scenario's). Echter, kan op deze wijze wel voldoende recht worden gedaan aan het kwalitatieve element, dat elke goed doordachte overheidsmaatregel kenmerkt? Overheidsbeleid is meer, is anders dan het besturen van een systeem. Het gaat daarbij niet alleen om het bereiken van goede „uitkomsten” van voornamelijk kwantitatieve aard. Ook het proces zelf, waarlangs bepaalde uitkomsten zich gaan aftekenen, zal b.v. vanuit het beleid op zijn rechtskwaliteit worden getoetst, en om redenen van rechtvaardigheid worden aanvaard of verworpen. Daarom zal er altijd een drempel moeten liggen tussen de wetenschappelijk-kwantitatieve bezinning op de toekomst en het beleidsadvies, dat daaruit mogelijk wordt gedestilleerd. Dit zelfde probleem is in de literatuur in een wat bredere context reeds jarenlang in discussie, maar krijgt hier een heel bijzondere toespitsing. Ik herinner mij b.v. een opmerking van Hicks in zijn studie *Essays in world economics* (Oxford, 1959), waarin hij erop wijst dat zodra een econoom als wetenschapper komt tot een politiek advies, hij niet moet vergeten dat hij voor alle aspecten van zijn advies — dus niet alleen de economische — een medeverantwoordelijkheid draagt: „he is

responsible for it in the round”. Dit geldt alleen — maar des te sterker — wanneer de wetenschapper tot zijn adviezen komt op basis van een kwantitatieve modelmatige aanpak. Het streven naar een geïntegreerde benadering (punt b hierboven) klinkt aardig, maar kan, gegeven de discipline van het model, nu eenmaal onmogelijk aan alle kwalitatieve en normatieve aspecten van het beleid recht doen.

2. De factor „tijd” schept een bijzonder probleem. Historie is meer dan tijd; historisch bewustzijn — een wezenlijk element bij beleidsvorming — is meer dan ooit in een „set” van voornamelijk gekwantificeerde uitganggegevens kan worden opgeborgen of weergegeven. Bovendien: elk model stolt de tijd, hoe gedynamiseerd het ook mag zijn. „In het verleden ligt het heden, in het nu wat komen zal” is geen wetenschappelijk verantwoord uitspraak. De toekomst bergt meer in zich, dan op basis van welk gedifferentieerd heden ook kan worden voorzien. De wetenschapper vlucht dan in zijn „asylum ignorantiae” van de storingstermen en de continuïteitsbreuken, maar het moet hoe dan ook aan de waarde van zijn advies afbreuk doen.

Ik vermoed, dat de meeste lezers van dit stukje de waarheid van deze beide „grensaanduidingen” wel zullen willen beamen. Ook de aanvullende opmerking, dat geen toekomstmodel ooit waarde vrij kan zijn, en op de een of andere wijze de eigen levens- en maatschappijvisie van de wetenschapper weerspiegelt, zal bij de meeste lezers wel gehoor vinden; wellicht achten zij het zelfs het intrappen van een open deur. Toch is het noodzakelijk, op deze grenzen en beperkingen juist nu met enige aandrang te wijzen. Want hoe bescheiden de wetenschapper ook zelf mag denken over zijn model en zijn advies, zijn opvattingen worden in de samenleving als geheel vaak wel degelijk als maatgevend, als gidsfunctie naar een onzekere toekomst ervaren. Wij staan niet zover af als wij denken van Plato's visie, dat de beste leiders van de volkshuishouding de filosofen zouden zijn, waarnaar politici bij voortduur hebben te luisteren. Soms doet de hedendaagse waardering van het — nuttige — vak van wetenschappelijke toekomstvoorspelling mij denken aan het beeld van de magiërs aan antieke vorstenthoven, die uit de ligging van de ingewanden hun orakelspreuken afleidden over de weg, die de heerser had te gaan. Wetenschappelijke toekomstvoorspellingen zijn aardige en beperkte hulpmiddelen voor het beleid, maar ze komen in generlei opzicht enige openbaringswaarde toe.

3. Goudzwaard -